

ਛੇ (ਸ਼ੱਟ) ਦਰੱਵ ਵਿਚਾਰ ਪੰਚਾਸ਼ਕਾ

ਜੀਵ ਦਰੱਵ

ਨੌਂ ਤੱਤਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਅਤੱਤਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ
ਵਾਲੇ ਸਰਵਗ ਜੋ ਸਭ ਦੇ ਮਨਣ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਨ
ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਜੀਵ
ਆਦਿ ਦਰੱਵ ਦੇ ਲੱਛਣਾ ਨੂੰ ਆਖਾਂਗਾ। ॥ 1 ॥

ਜਿਨੇਸ਼ਵਰਾਂ ਨੇ ਜੀਵ ਅਤੇ ਅਜੀਵ ਦੋ ਦਰੱਵ ਆਖੇ ਹਨ।
ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁੱਧ ਦੇ ਭੇਦ ਤੋਂ ਜੀਵ ਦਰੱਵ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਦਾ ਹੈ। ॥ 2 ॥

ਅਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਤੋਂ ਅਜੀਵ ਦਰੱਵ ਵੀ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ, ਅਧਰਮ, ਅਕਾਸ਼, ਕਾਲ ਅਤੇ ਪੁਦਗਲ। ॥ 3 ॥

ਜੀਵ ਸੁਭਾਵ ਪੱਖਿਂ ਚੇਤਨਾ ਲੱਛਣ ਵਾਲਾ, ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ
ਅਤੇ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਪੱਖਿਂ ਉਹ ਲੋਕ, ਆਕਾਸ਼,
ਪਰਮਾਨ, ਭਾਵ, ਅਸੰਖ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਹੈ। ॥ 4 ॥

ਜੀਵ ਗਿਆਨ ਪੱਖੋਂ ਲੋਕ, ਅਕਾਸ਼ ਪਰਮਾਨ ਵਾਲਾ ਹੈ
ਹੋਰ ਦਰੱਵ ਪੱਖੋਂ ਅੰਨਤਮੇਯ ਭਾਗ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗੁਣ ਅਤੇ ਅਰੂਪੀ
ਹੈ। ਅਸਿਤੱਤਵ (ਹੋਂਦ), ਵਸਤੁਤੱਤਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੇਯਾਤਤਵ ਗੁਣ ਵਾਲਾ
ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਕਦੇ ਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਅਸਿਤੱਤਵ ਗੁਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।
ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਆ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵਸਤੁਤੱਤਵ ਗੁਣ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ। ਗਿਆਂਨ ਨਾਲ ਜਾਣਨ ਯੋਗ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਪਰਮੇਯ ਤੱਤਵ ਗੁਣ
ਵਾਲਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ॥ 5 ॥

ਆਤਮਾਂ ਸੁੱਧ ਨਾਯੇ ਪੱਖੋਂ ਸੁੱਧ ਅਤੇ ਅਸੁੱਧ ਨਾਯੇ ਪੱਖੋਂ
ਅਸੁੱਧ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁੱਧ ਆਤਮਾਂ ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ।
ਸਕਲ, ਭਾਵ ਪੂਰਨ ਸੁੱਧ - ਸ਼ਿੱਧ ਅਤੇ ਵਿਕਲ ਭਾਵ ਅਪੂਰਨ ਸੁੱਧ
ਅਰਿਹੰਤ। ॥ 6 ॥

ਕਰਮ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਕਾਰਨ ਅਸੁੱਧ ਆਤਮਾਂ ਚਾਰੇ ਗਤੀਆਂ
ਵਿੱਚ ਘੁੱਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ
ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ, ਨਾਰਕੀ, ਪਸੂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਾ।
॥ 7 ॥

ਇਹ ਆਤਮਾਂ ਗੁਣ, ਪਰਿਆਏ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦ, ਵਿਆਏ
ਅਤੇ ਧਰਮਾਸ਼ਤਿਕ ਹੈ। ਚੇਤਨਾ ਲੱਛਣ ਵਾਲਾ ਅਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦਾ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਤਮਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਦਰੱਵ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਣ
ਰਹਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰੱਵ ਆਖਦੇ ਹਨ। ॥8॥

ਤੀਰਬੰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ
ਜੀਵ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਗੁਣ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਜੈਨ
ਆਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚੈ ਪੱਖੋਂ ਪਰਿਆਏ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ
ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਗੁਣ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ
ਪਰੀਆਏ ਆਖਦੇ ਹਨ। ॥9॥

ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਆਦਿ ਸ਼ੁੱਧ ਗੁਣ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਮਤੀ ਗਿਆਨ
ਆਦਿ ਚਾਰ ਗਿਆਨ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਰਕ ਆਦਿ ਵਿੱਚ
ਵੀ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਹੈ। ॥10॥

ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਪਰੀਆਏ ਛੱਡੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਪੱਖੋਂ
ਵਿਆਏ, ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪਰੀਆਏ ਦੀ ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ

ਉਤਪਾਤ ਅਤੇ ਮੂਲ ਦਰੱਵਦ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਸਥਿਰ ਰਹਿਨ ਵਾਲਾ
ਧਰੋਵਜ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ॥11॥

ਟਿਪਨੀ: ਸ਼ਲੋਕ ਛੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ
ਵੇਖਨ ਨੂੰ ਨਜ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਰੂਪ ਨੂੰ
ਭੁਲਾਕੇ ਅੰਦਰਲੇ ਲੱਛਣਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੁੱਧ ਨਜ
ਹੈ, ਸੁੱਧ ਨਜ ਪੱਖੋਂ ਜੀਵ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੁੱਧ ਗਿਆਨ
ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਮੌਹ ਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਸੁੱਧ
ਨਜ ਵਿਵਹਾਰ ਪੱਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣ ਯੋਗ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗ
ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ ਹੈ। ਸ਼ਕਲ ਤੇ ਵਿਕਲ ਰੂਪ ਦੇ ਦੋ
ਰੂਪ ਹਨ। ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਿਕਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅਧੂਰਾ
ਹੈ। ਸੁੱਧ ਸ਼ਕਲ ਜੀਵ ਸਿੱਧ ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਵਿਕਲ ਸੁੱਧ ਤੋਂ
ਅਰਿਹੰਤ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਜੀਵ ਕਰਮ
ਮੁਕਤ ਹੈ। ਅਰਿਹੰਤ ਕੇਵਲੀ ਅੱਠ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਕਰਮ (ਨਾਂ,
ਗੋਤਰ, ਆਯੂ ਅਤੇ ਵੇਦਨੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਹੋਣ
ਤੇ ਇਹ ਕਰਮ ਰਹਿਤ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਧ, ਅਨੰਤ ਗਿਆਨ,

ਅਨੰਤ ਸ਼ਰਧਾ, ਅਨੰਤ ਵੀਰਜ ਅਤੇ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੁੱਖ ਦੇ
ਮਾਲਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਆਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਟਿਪਨੀ: ਸ਼ਲੋਕ ਗਿਆਰਾ, ਜਦ ਵਸਤੂ ਇਕ ਪਰੀਆਏ
(ਅਵਸ਼ਥਾ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਸਰੀ ਪਰੀਆਏ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ
ਤਾਂ ਇਹ ਦੂਸਰੀ ਪਰੀਆਏ ਪੱਖੋਂ ਉਤਪਾਦ ਅੱਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ
ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬਚਪਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ
ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਜਵਾਨੀ ਆਈ ਅਤੇ ਬਚਪਨ ਗਿਆ ਕਿਹਾ
ਜਾਦਾ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਹਿਲੇ ਪਰੀਆਏ ਦਾ ਛੁਟਨਾ ਵਿਆਏ
ਨਾਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਪਰੀਆਏ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ
ਉਤਪਾਦ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ
ਬਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋਹਾਂ
ਪਰੀਆਏਆਂ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂ ਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਧਰੋਵਯ ਹੈ।

ਅਜੀਵ ਦਰੱਵ ਦਾ ਸਵਰੂਪ

ਮੁਨੀ ਸ਼ਰੇਸ਼ਟ ਹੁਣ ਅਜੀਵ ਦਰੱਵ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਅਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਦਗਲ ਹੈ ਜੋ ਰੂਪੀ (ਸ਼ਕਲ ਵਾਲਾ) ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੈ। ॥ 12 ॥

ਅਭਿਵਾਗੀ ਪੁਦਗਲ ਪਰਮਾਣੂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਉਹ ਪਰਮ ਅਵਧੀ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਦਗਲ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹਿੱਸਾ ਜੋ ਅੱਗੇ ਵੰਡਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਖਾਈ ਨਾ ਦੇਵੇ ਉਹ ਪਰਮਾਣੂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਪਰਮ ਅਵਧੀ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ॥ 13 ॥

ਸ਼ਪਰਸ ਅਤੇ ਆਦਿ ਪੁਦਗਲ ਦੇ ਸੁੱਧ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਸਫੈਦ ਪੀਲਾ ਆਦਿ ਵੀਹ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਤੀਰਬੰਕਰਾਂ ਨੇ ਆਸੁੱਧ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ॥ 14 ॥

ਪਰਮਾਣੂ ਹੀ ਪੁਦਗਲ ਦੀ ਸੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਹੈ। ਦੋ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ, ਦੋ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਲੈਕੇ

ਅਨੰਤ ਅਨੰਤਾਂ ਨੂੰ ਯੁਕਤ ਸਕੰਧ ਤੱਕ ਸਭ ਆਸੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਹਨ।

॥ 15 ॥

ਦੋ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਆਦਿ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਧਰੂੰਵ ਸਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਜਿਆਦ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਅੱਡ ਹੋਣਾ ਵਿਆਏ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਦਗਲ ਦਰੱਵ ਦੀ ਸਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਧਰੋਵਯ ਸੱਭ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ॥ 16 ॥

ਪੁਦਗਲ ਦਰੱਵ ਦੀਆਂ ਪਰੀਆਏ 6 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ, ਛਾਂ, ਚਾਰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ। ॥ 17 ॥

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਪੁਦਗਲ ਸਥੂਲ ਵਿੱਚ ਸਥੂਲ ਭਾਵ ਅਤੀ ਸਥੂਲ ਹਨ। ਜਲ ਅਤੇ ਘੀ ਦੇ ਸਥੂਲ ਅਤੇ ਛਾਂ, ਧੂਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਪੁਦਗਲ ਸਥੂਲ ਸੁਖਮ ਹਨ। ॥ 18 ॥

ਸ਼ਬਦ, ਰਸ, ਗੰਧ ਅਤੇ ਸ਼ਪਰਸ ਇਹ ਸੁਖਮ ਪੁਦਗਲ
ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਖ ਤੋਂ ਨਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਹੋਰ ਇੰਦਰੀਆਂ
ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ॥19॥

ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਾਰਮਨ ਸਕੰਧ ਸੁਖਮ
ਹੈ। ਪੁਦਗਲ ਦਾ ਇੱਕ ਅਣੂ ਸੁਖਮ ਸੁਖਮ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਾ
ਤਾਂ ਅੱਖ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੱਥ ਰਾਹੀਂ
ਛੋਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ॥20॥

ਧਰਮ ਦਰੱਵ

ਗਤੀ ਲੱਛਣ ਵਾਲਾ ਦਰੱਵ ਕ੍ਰਿਆਹੀਣ, ਅਰੂਪੀ ਅਤੇ ਅਸੰਖਿਆਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ॥ 21 ॥

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਣੀ ਜਨ ਜੰਤੂਆਂ (ਮੱਛੀ) ਆਦਿ ਦੇ ਚੱਲਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ ਜੀਵ ਅਤੇ ਪੁਦਗਲ ਨੂੰ ਗਤੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ॥ 22 ॥

ਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ ਦਾ ਗੁਣ ਗਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸੰਖਿਆਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਪਰੀਆਏ ਵਾਲਾ ਹੈ। ॥ 23 ॥

ਧਰਮ ਦਰੱਵ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਸੰਗਿਆ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਛੁਪੇ ਦੋ ਭੇਦ ਵਾਲਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਆਗਮ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਨੂੰ ਜਗਤ ਤੋਂ ਗਮਣ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਲਾ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ

ਭਾਵ ਜੀਵ ਅਤੇ ਪੁਦਗਲ ਦੇ ਚੱਲਣ ਸਮੇਂ ਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ
ਦਾ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਹੋਣ ਤੇ ਧਰਮ ਦਰੱਵ ਦਾ ਵਿਆਏ
ਸਮਝਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ॥ 24 ॥

ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ
ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਗਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਉਪਚਾਰ ਨੂੰ
ਉਤਪਾਦ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵਿਆਏ ਕਿਹਾ ਹੈ।
ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ॥ 25 ॥

ਵਸਤੂ ਦੇ ਸਥਾਈ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਧਰੋਵਯ
ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਰੱਵਾਂ ਦਾ ਗੁਣ - ਪਰੀਆਏ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ। ॥ 26 ॥

ਅਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ:

ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਥਿਤੀ ਸੰਗਿਆ ਬਾਰੇ, ਅਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ ਦਾ ਲੱਛਣ ਆਖਾਂਗਾ। ਉਹ ਦਰੱਵ ਸਥਿਤੀ ਲੱਛਣ ਵਾਲਾ, ਲੋਕ ਅਕਾਸ਼ ਪਰਮਾਣ, ਅਮੁਰਤ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਆਹੀਨ ਹੈ ਭਾਵ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ॥27॥

ਜਿਵੇਂ ਛਾਂ ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਠਹਿਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਅਧਰਮ ਦਰੱਵ ਜੀਵ ਤੇ ਪੁਦਗਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ॥28॥

ਅਧਰਮ ਦਰੱਵ ਅਖੰਡ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਆ, ਪਰੀਨਾਮ ਰਹਿਤ ਰੂਪੀ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ। ॥29॥

ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਅਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਅਕਾਸ਼ ਪਰਮਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰੀਆਏ ਵਿੰਜਣਾਤਮਕ ਹੈ। ॥30॥

ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਠਹਿਰਨਾ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਦਾ
ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਗਮਨ ਕਰਨਾ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਏ ਹੈ।
ਦਰੱਵ ਦਾ ਅਪਣਾ ਸੁਭਾਵ ਧਰੂਵ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ
ਸਮਝਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ॥31॥

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਠਹਿਰਨ ਵਾਲੇ ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ ਛਾਂ ਸਹਾਇਤਾ
ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ
ਜੀਵ ਅਤੇ ਪੁਦਗਲ ਨੂੰ ਠਹਿਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
॥32॥

ਅਕਾਸ਼ਾਸਤੀ ਕਾਇਆ:

ਅਕਾਸ਼ ਦਰੱਵ ਅਖੰਡ, ਅਮੂਰਤ, ਅਤੇ ਧਰੂਵ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਵਕਾਸ ਦੇਣਾ ਇਸ ਦਾ ਗੁਣ ਆਖਿਆ ਹੈ। ॥33॥

ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘਟਾਆਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਪਟਾਆਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਅਸੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਹਨ। ਜੋ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ॥34॥

ਉਤਪਾਦ ਵਿਆਏ ਅਤੇ ਧਰੋਵਯ ਅੱਵਸਥਾ ਤੋਂ ਅਲੁਪਤ ਮੁਖਤਾਂ ਤੋਂ ਸੰਖਿਆ ਅਸੰਖਿਆ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਗੁਣ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਵਾਧੇ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ॥35॥

ਫਿਰ ਘਟਾਆਕਾਸ਼ ਪਟਾਆਕਾਸ਼ ਵੀ ਲੁਪਤ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਆਗਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਤੋਂ ਉਤਪਾਦ ਵਿਆਏ ਆਦਿ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ॥36॥

ਟਿਪਣੀ: ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਖੰਡ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸਰਵ ਵਿਆਪੀ ਰੂਪ ਹੀ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਸੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਹੈ। ਘਟਾ ਆਕਾਸ਼, ਪਟਾ ਆਕਾਸ਼, ਲੋਕਾ ਆਕਾਸ਼, ਗ੍ਰਹਿ ਆਕਾਸ਼ ਉਸ ਦੀ ਅਸੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਹਨ। ਧਰਮ, ਅਧਰਮ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਅਸੁੱਧ ਨਿਯਮ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਕੰਧ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਖੰਡ ਦਰੱਵ ਨੂੰ ਸੁਕੰਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੀਪ, ਸਾਗਰ ਜਾਂ ਘਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਦਾ ਜੋ ਇੱਕ ਭਾਗ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਦਗਲ ਆਸਤ ਕਾਇਆ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ। ਸਕੰਧ, ਦੇਸ਼, ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਵਸਤੂ ਸਕੰਧ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਹੀ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਾਗ ਤੋਂ ਅੱਡ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਮਾਣੂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਲ ਦਰੱਵਾ:

ਹੁਣ ਕਾਲ ਦਰੱਵ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਕਾਲ ਦਰੱਵ ਦਾ
ਲੱਛਣ ਬਰਤਣਾ (ਬੀਤ ਜਾਣਾ) ਹੈ। ਇਹ ਅਮੂਰਤ ਕ੍ਰਿਆਹੀਨ
ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਹੈ। ਅਨੂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ॥37॥

ਪਰਮਾਣੂ ਦੀ ਘੱਟ ਗਤੀ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ, ਨਿਮਿਸ਼,
ਦਿਨ, ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਸਾਲ ਆਦਿ ਨਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਾਲ ਹੈ।
ਇਕ ਪਰਮਾਣੂ ਘੱਟ ਗਤੀ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ
ਇੱਕ ਅਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਆਖਦੇ ਹਨ।
॥38॥

ਜੀਵ ਅਤੇ ਪੁਦਗਲ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਰੱਵਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚੈ ਤੋਂ
ਪਰਨਾਮੀ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਗੁਣ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੱਣਾ ਚਾਹਿਦਾ
ਹੈ। ॥39॥

ਦਰੱਵ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਰੂਪ ਕਾਲ ਹੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕਾਲ
ਹੈ। ਪਰੀਨਾਮ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਰਤਨ ਲੱਛਣ ਵਾਲਾ
ਨਿਸ਼ਚੈ ਹੀ ਕਾਲ ਹੈ। ॥40॥

ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਢੇਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਲ ਅਨੁ ਦਰੱਵ ਨਿਸ਼ਚੈ ਤੋਂ
ਅਲਗ ਅਲਗ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਆਦਿ ਅੰਤ ਰਹਿਤ ਹੈ। ॥41॥

ਸਦਗੁਣੀ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨਤਾ
ਇਸ ਦਾ ਗੁਣ ਆਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਨੁ ਰੂਪ ਹੀ ਇਸ ਦਾ
ਸੁੱਧ ਪਰੀਆਏ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ॥42॥

ਇੱਕ ਪਲਕ ਛਪਕਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਿਆਏ ਅਤੇ ਨਿਮਿਸ਼
ਦਾ ਉਤਪਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਲ ਦਰੱਵ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ
ਸਬਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਧਰੂਵਪਨ ਸੁਭਾਅ ਸਿੱਧ
ਹੈ। ॥43॥

ਸੰਖਿਆਤ ਅਸੰਖਿਆਤ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਗੁਣ ਦੀ ਹਾਨੀ
ਵੱਧ ਤੋਂ ਵਿਆਏ ਤੇ ਉਤਪਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਰਥ ਰੂਪ ਵਿੱਚ
ਸਭ ਦਰੱਵਾਂ ਦਾ ਸੱਦਭਾਵ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦਰੱਵ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ
ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ॥44॥

ਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ, ਅਧਰਮਆਸਤੀ ਕਾਇਆ
ਅਤੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਅਲਗ ਅਲਗ ਇੱਕ ਦਰੱਵ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ

ਜੈਨ ਆਗਮ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੰਖਿਆਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਆਖਿਆ
ਗਿਆ ਹੈ। ॥45॥

ਆਕਾਸ਼ਾਸਤੀ ਕਾਇਆ ਦਰੱਵ ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਅਨੰਤ
ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਹੈ। ਪੁਰਗਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰੇ ਦਰੱਵ ਅਮੂਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
॥46॥

ਜੀਵ ਅਤੇ ਪੁਦਗਲ ਇਹ ਦੋ ਦਰੱਵ ਹੀ ਪਰੀਨਮਨਸ਼ੀਲ
ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਕਾਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜ ਦਰੱਵਾਂ ਨੂੰ
ਤੀਰਬੰਕਰਾਂ ਨੇ ਆਸਤੀ ਕਾਇਆ ਆਖਿਆ ਹੈ। ॥47॥

ਸਮਿਅੱਕਤਵ ਦੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਇਹ ਛੇ ਦਰੱਵ ਮੋਕਸ
ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚੈ ਹੀ ਵਿਚਾਰਨ ਯੋਗ ਹਨ।
॥48॥

ਸੁਭ ਚੰਦਨ ਮਨੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰੇਰਤ ਸ਼੍ਰੀ ਕੰਜਕੀਰਤੀ
ਆਚਾਰੀਆ ਨੇ ਜੈਨ ਆਗਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਣ ਪਰੀਆਏ ਵਾਲੇ
ਉਤਪਾਦ ਵਿਆਏ ਅਤੇ ਧਰੋਵਯ ਨਾਲ ਸੇਵਿਤ ਇਕਾਤਮਕ ਅਤੇ
ਅਨੇਕਆਤਮਕ ਇਹਨਾਂ ਸਥਾਈ ਛੇ ਦਰੱਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮਿਅੱਕਤਵ

ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਤਾਰੇ, ਨਦੀ, ਪਹਾੜ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਤੱਦ ਤੱਕ ਤਰਨਹਾਰ ਜੀਵ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰਾਤ ਦਿਨ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। ॥49-51॥

ਟਿਪਣੀ: ਸਮਿਅੱਕਤਵ (ਪਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁੱਧ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ) ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਆਖਰੀ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਤਰ ਅਟਲ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਦਰੱਵ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਅੱਕਤਵ ਦਾ ਸ਼ਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਅਚਾਰਿਆ ਕੰਜ ਕ੍ਰਿਤੀ ਨੇ ਸੁਭ ਚੰਦਰ ਮੁਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਜੈਨ ਆਗਮਾ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਦਰੱਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦਰੱਵ ਛੇ ਹਨ, ਸਦਾ, ਧਰੋਵਯ, ਉਤਪਾਦ, ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਹਰ ਘੜੀ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਦਰੱਵ ਦੀ ਧਰੁਵਤਾ ਨਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗਲਾ ਕੇ ਕਡਾ ਬਣਾਵੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਗਲਾ ਕੇ ਕੁੰਡਲ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦਰੱਵ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੋਨਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਰੂਪ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਏ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।